

LORD RAGLAN'IN GELENEKSEL KAHRAMAN KALIBI VE "KOCOÇAŞ"

Doç. Dr. Nerin KÖSE

Lord Raglan'ın Metin Ekici tarafından dilimize kazandırılan, ekseriyeti Batı, bir kısmı ise Orta Doğu kaynaklı on sekiz destan kahramanı hakkındaki değerlendirmesini verdiği makalesi¹ Türk Halk Bilimi alanına yeni bir bakış açısı getirmiştir. Nitekim Özkul Çobanoğlu'nun Oğuz Kağan ve Er Töstük², Öcal Oğuz'un önce Boğaç Han³, daha sonra Basat⁴'a uyguladıkları bu metot, onları bu metottan hareketle geleneksel Türk Kahraman Kalıbı'nın ortaya çıkarılması gerektiği, bu işlemin her tür için ayrı ayrı denenebileceği sonucuna götürmüştür. İsmet Çetin'in on dört destanda kahramanların doğumları ve aileleri üzerine uyguladığı bu mukayeseli metot ise bizi, "yeni bir Geleneksel Türk Kahraman Kalıbı teklifi" ile karşı karşıya getirmiştir⁵.

Biz de "Lord Raglan'ın Geleneksel Kahraman Kalıbı ile Kurmanbek ve Kurbanbek Destanları Üzerine" adlı çalışmamızla olaya daha farklı bir şekilde yaklaşmaya çalıştık. Nitekim bu metodu destanın Kırgız ve Karakalpak versiyonları üzerine uyguladık ve aynı destanın birbirinden uzak coğrafyalarda tespit edilmiş olan anlatmalarında farklılıkların görülebileceğini, ona dayanarak "Geleneksel Türk Kahraman Kalıbı'nın tespitinde bu konunun önemi"ni vurguladık⁶.

Bu yazımızda ise söz konusu metodu "Araştırmalar II" adlı çalışmamızda geniş yer verdiğimiz Kırgız Kococaş Destanı⁷'nin bilinen üç varyantına uygulaya-

rak bu konuda farklı hususlara dikkat çekmeye çalıştık. Araştırmalarımızda ve bu konu ile ilgili yayınlarımızda da belirttiğimiz üzere Tölömöş Seentaev⁸, Sülayman Konokbaev⁹, Alımkul Üsönbaev¹⁰ varyantlarını kullandık ve "Raglan'ın geleneksel Kahraman Kalıbı"nın her maddesini mukayeseli olarak inceleyerek değerlendirdik. Bu arada varyantlardan yaptığımız alıntıların sayfa numaralarını söz konusu alıntılarının yanında vermeyi uygun bulduğumuzu da hemen belirtelim.

1. Kahramanın annesi soylu bir bakiredir:

Destanın üç varyantında da Kococaş'ın annesinin ailesi hakkında hiçbir bilgi verilmemektedir. Nitekim Konokbaev varyantında "annesinin adı Akerkeç eken" (s:49), Üsönbaev varyantında "Kudayı Biykeçti" (s:28), Seentaev varyantında ise "Ak Hanım (s:233) şeklinde sadece adları verilen kadınların Kococaş'ın babası ile evlenmeden önceki sosyal statüleri ile ilgili hiçbir bilgiye rastlanmamaktadır.

2. Babası bir kraldır:

Sadece Seentaev varyantında "Kococaş'ın atası mal-mülktüü bay eken" (s:233) şeklinde tanıtılan, diğer varyantlarda en ufak bir bilgi verilmemekle birlikte destandan Kitay kabilesinin [(Üsönbaev'de yirmi ocaklı bir boy olarak tarif edilir) (s:13)] reisi olduğunu bildiğimiz bu durumun da Raglan'ın söz konusu maddesine uymadığı ortadadır.

3. Baba, çoğunlukla kahramanın annesinin yakın bir akrabasıdır:

Kococaş Destanının üç varyantından hiç birinde böyle bir durum söz konusu değildir. Özellikle evlenmede "exogami"nin esas olduğu, eşlerin il içinden değil il dışından seçildiği bu geleneğin¹¹ Türk Destanları'nda da yerini bu şekilde alması, tabidir. Nitekim Konokbaev varyantından Arıpbay ile Akerkeç, Üsönbaev varyantında Karıpbay ile karısı (adı belirtilmemiş). Seentaev varyantında ise Ak Hanım ile kocası (adı verilmemiş) arasında akrabalık bağı yoktur.

4. Kahramanın anne rahmine düşüş şartları olağan dışıdır.

Kococaş Destanının hiçbir varyantında kahramanın doğumu ile ilgili bir bölüm yoktur; aksine daha anlatının başında Kococaş'ın ünlü bir avcı olduğundan bahsedilir.

5. Kahraman aynı zamanda bir tanrının oğlu olarak kabul edilir:

Varyantların hiçbirisinde de Kococaş'ın babasının tanrı olduğu, tanrı gibi kabul edildiği hakkında en ufak bir ima bile yoktur. Ancak üç varyantında da Kococaş'ın atalarının "Kayberen" (kutsal) bir keçiden, Sur Eçki'den türediklerinin, Üsönbaev varyantında:

Anık mergen son bolsoñ

Atıp al mergen eneñdi,

Karıptın calgız balası (s:60)

satırlarıyla ifadesini bulduğu; tarih sahnesine ilk çıkan her topluluk gibi Türkler'in de çevrelerinde gördüğü canlı-cansız varlıklardan türediklerini varsayarak o varlığı totemleştirdikleri¹² hatırdan çıkarılmamalıdır.

5 ile birlikte 6, 7, 8 no.lu maddelerden hiçbirisi Kococaş'ın varyantlarına uymamaktadır.

9. Kahramanın çocukluğu hakkında bize hiçbir şey anlatılmaz:

Dışa karşı mücadelenin sürdürüldüğü hareketli, atlı göçebe bir hayat tarzının hakim olduğu dönemin¹³ anlatı ihtiyacını karşılayan epik ürünler¹⁴ başta olmak üzere hikâye ve masallarımızda da sıkça rastlandığı üzere kahramanın çocukluğu hakkında bilgi edinmek mümkün değildir. Nitekim Üstünbaev ve Seentaev varyantlarında da Kococaş, destanın başında delikanlı biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak Konakbaev varyantında Kococaş'ın doğumundan söz açılmadığı halde onun onbeş yaşına gelinceye kadarki süre içindeki durumunun verildiğini görüyoruz. "Caş Ubacı" (s:49) adını taşıyan ve halk edebiyatında "devriye" veya "yaşname" adı verilen bu bölümün¹⁵ destana daha sonra eklendiğini, dolayısıyla bu varyantın diğerlerinden daha geç dönemde teşekkül ettiğini düşünüyoruz.

10. madde Kococaş Destanı'nın hiçbir varyantına uymamaktadır.

11. Kahraman kral, dev, ejderha veya vahşi bir hayvana karşı bir zafer kazanır:

Sadece Üsönbaev varyantında gördüğümüz bu duruma göre Kococaş, köyüne gelen "Karakoco'nun kızı Zulayka'nın boğendiğini, görüp sınıyarak seçtiğini eş olarak kabul edeceğini" bildiren mektubu okuyan babasının teşvikiyle hemen yola çıkar ve bütün imtihanları başarıyla tamamlar (ss:14-31).

12. Çoğunlukla kendisinin selefinin kızı olan bir prensesle evlenir:

Üsönbaev ve Konokbaev varyantlarında Kococaş'ın Karakoco'nun kızı ile evlendiği (Üsönbaev: ss:31-32; Konokbaev ss:51) bahsedilmekte ise hiçbirinde de Karakoco, Kococaş'ın selefi değildir. An-

cak her iki varyantta da Kococaş'ın evliliği destanda vaka sürükleyici bir özelliği sahiptir.

13, 14 ve 15 no.lu maddeler Kococaş Destanı'nın varyantlarının hiçbirisi için söz konusu edilemez.

16. Kahraman tanrıların veya halkının sevgisini kaybeder:

Bu madde, Kococaş Destanı'nın iki varyantına da uymaktadır. Çünkü Kococaş, destanların ikisinde de Zulayka ile evleneli bir yıl olduğu halde ava çıkmadığı, boyunun et ihtiyacını karşılamadığı için halkın memnuniyetsizliği ifade eden sözleri kulağına gelmekte gecikmemiştir. Üsönbaev varyantında:

Bayagıday bastırıp,

Ak barañ asınıp,

Attanıp üydön çıkpayt dep,

Uşak kıla baştadı,

Kococaştay balanı,

Kelgeni bir cıl boldu dep (s:34);

Konokbaev anlatmasında ise: "Zulaykanı alıp, anday kiyik atpay, Zulaykadan çıkpay, el - curdu 'Kayberendin etin sağındık- "degeni menen barbay, kalñ Kıtay curtunun tilin albay catkan ele" (s:52) şeklinde gördüğümüz bu durum, Seentaev varyantında söz konusu edilmiştir.

17. Tahttan ve şehirden uzaklaştırılır:

Üsönbaev (ss:43-53) ve Konokbaev (ss:52-56) varyantlarında Kococaş'ın boyunu terkedip Sur Eçki'nin peşine düşmesini görmekteyse de bu halkın ya da yakınlarından biri tarafından değil, "Sur Eçki'yi ve oğlaklarını öldürdüğü" şeklinde bir rüya görmesi üzerine gerçekleşmiştir.

18. Kahraman esrareniz bir şekilde ölümle tanışır:

Kahraman her üç varyantta da ölümle yüzyüze gelirse de bu esrareniz bir biçimde ortaya çıkmaz. Çünkü rüyasını yorumlayan eşi Zulayka'nın söylediği ve kendisinin de düşündüğü üzere Kococaş, Sur Eçki'nin peşine giderken karşılaşabileceği her türlü duruma kendini hazırlamıştır.

19. Çoğunlukla bir tepenin üzerinde ölür:

Kococaş Üsönbaev (s:117), Konokbaev (ss:76-77) ve Seentaev (s:240) varyantlarında da Sur Eçki'nin peşisıra gittiği bu amansız yolculuktan geri dönmeyiz ve kayalıkta car verir.

20. Çocuklarından hiçbiri, varsa eğer, onun yerine tahta geçemez:

Bu madde Konokbaev ve Seentaev varyantlarına uymakta ise de Üsönbaev varyantı için söz konusu değildir. Nitekim Kococaş'ın öldüğünde altı aylık hamile olan Zulayka'nın doğurduğu Moldocaş adındaki oğlu delikanlı çağına gelince babası gibi usta bir avcı olur ve onun yerine geçerek boyunun her türlü ihtiyacını temin etmekle geçikmez. (ss:126-134).

21. Kahramanın vücudu gömülmez:

Konokbaev ve Seentaev varyantları için geçerli olan bu madde, Üsönbaev anlatmasına uymamaktadır. Çünkü babasının nerede ve nasıl öldüğünü önce avcılığı öğrendiği avcılardan, daha sonra da annesinden duyan Moldocaş babasının kemiklerini kayalıkta bulur ve onları çamurla birleştirip insan şeklinde düzenleyerek gömer (ss:134-148).

22. (Sonuncu) madde ise varyantların hiçbiri için sözkonusu edilemez.

Dikkat edilecek olursa Kococaş Destanı'nın Lord Dağlan'ın geleneksel Kah-

raman Kalıbı'na uyumu Üsönbaev (9, 11, 12, 16, 19) ve Konokbaev (12, 16, 19, 20, 21) varyantlarında beşer, Seentaev varyantında ise dört (9, 19, 20, 21) madde üzerinde söz konusudur.

Konokbaev varyantında ise Kococaş en çok Oedipus (12, 16, 19, 20, 21) ve Theseus (12, 16, 19, 20, 21) ile ve aynı noktalar üzerinde birleşmektedir. Bunda varyantların bu kısımlarının aynı olması elbette asıl sebeptir. Yine bu varyant en az Jason (12), Pelops (20), Joseph (12), Musa (12), Elijah (21), Sigurd (12) ve Arthur (20) ile benzemektedir ve bu uyum genellikle aynı maddeler üzerindedir. Nitekim Konokbaev varyantında Kococaş Sigurd, Moses, Joseph ve Jason ile (12), Arthur ve Pelops ile (20) no.lu maddelerde paralellik göstermektedir.

Seentaev varyantında Kococaş'ın Geleneksel Kahramanlar karşısında ilginç bir görünüm sağladığını düşünüyoruz. Nitekim Oedipus, Theseus, Dionysus ve Zeus ile aynı (9, 19, 20, 21) maddeler üzerinde uyum sağlayan Kococaş, Joseph ve Sigurd ile hiçbir ortak husus göstermemekte ise de Apollo, Jason ve Moses ile (9) no.lu; Elijah, Nyikang ve Asclepius ile de (21) no.lu maddeler üzerinde paralelligi söz konusudur.

Üç varyantın birbiri ile olan uyumlarına gelince... Üsönbaev, Konokbaev ve Seendaev varyantlarında sadece (19) no.lu maddenin ortak tek nokta olmasına rağmen Üsönbaev ile Konokbaev'in iki (12, 19), Konokbaev ile Seentaev'in üç (19, 20, 21) Üsönbaev ile Seentaev'in ise iki (9, 19) madde üzerinde uyumları söz konusudur. (Şekil: 1)

Geleneksel Kahramanın Adı	ORTAK MADDELER		
	Üsönbaev	Konokbaev	Seentaev
Oedipus	9, 11, 12, 16, 19	12, 16, 19, 20, 21	9, 19, 20, 21
Theseus	9, 11, 12, 16, 19	12, 16, 19, 20, 21	9, 19, 20, 21
Romulus	11, 12, 16	12, 16, 19, 20, 21	20, 21
Haracles	11, 12	12, 16, 20, 21	19, 20, 21
Porseus	9, 12	12, 19, 20, 21	9, 20, 21
Jason	9, 11, 12	12	9
Bellerophon	9, 11, 12, 16	12, 16, 20, 21	9, 20, 21
Pelops	9, 11	20	9, 20
Aselopius	11, 16	16, 21	21
Dionysus	9, 11, 19	19, 20, 21	9, 19, 20, 21
Apollo	9, 11		9
Zeus	9, 11, 12, 16, 19	12, 19, 20, 21	9, 19, 20, 21
Joseph	11, 12	12	
Moses	9, 11, 12	12	9
Elijah	11, 16	21	21
Sigurd	11, 16	12	
Arthur	9, 11, 16	20	20
Nyikang	11, 12, 16	12, 21	21

Sonuç olarak diyebiliriz ki Kococaş Destanı'nın Lord Raglan'ın geleneksel kahraman kalıbı ile uyumu son derece sınırlı olup, varyantlar birbiriyle mukayese edildiğinde ise daha da azalmaktadır. Bir başka ifadeyle destanın üç varyantının birbirinden oldukça fazla noktada farklılık göstermesi bu varyantların her birinin, Geleneksel Kahraman Kalıbı'na uyumunun da farklı noktalar da söz konusu olmasını sağlamaktadır.

Kısacası Türk Geleneksel Kahraman Kalıbı'nın ortaya çıkarılmasında anlatılan varyantlarının büyük bir rol oynayacağı kesindir. Bu itibarla bu tür bir çalışmada dikkate alınacak şey üzerinde çalışılan türe (destan, masal, hikâye vb.) ait anlatmaların önce varyantlarının birbirleriyle uyumlarının incelenmesi, daha sonra genel bir değerlendirme yapılması gerektiğidir.

NOTLAR

- (1) Lord RAGLAN "Geleneksel Kahraman" (Çev: Metin Ekici) Milli Folklor Ankara 1998 c:5 s:126, ss:126-138
- (2) ÇOBANOĞLU, Özkul "Lord Raglan'ın Batı Halk Kahramanı Kalıbı Açısından Oğuz Kağan ve Er Töştük Destan Kahramanlarına Bakış" Umay Günay Armağanı, Ankara 1996, ss:202-209
- (3) OĞUZ, M. Öcal "Lord Raglan'ın Geleneksel Kahraman Kalıbı ve Boğaç Han" Milli Folklor Ankara 1998, c:5, s:40, ss:2-6
- (4) OĞUZ, M. Öcal "Lord Raglan'ın Geleneksel Kahraman Kalıbı ve Basat" Milli Folklor Ankara, 1999, c:5, s:41, ss:2-8
- (5) ÇETİN, İsmet "Türk Destan Kahramanları ve Köroğlu" Milli Folklor, Ankara 1998, c:5, s:39, ss:46-52
- (6) KÖSE, Nerin "Lord Raglan'ın Geleneksel Kahraman Kalıbı ile Kurmanbek ve Kurbanbek Destanları Üzerine" Himmet Biray Armağanı, Ankara 1999
- (7) Bu konuda daha geniş bilgi için bakınız: KÖSE, Nerin "Araştırmalar II" Milli Folklor Yayınları: 10, Halk Edebiyatı Dizisi: 6 Ankara, 1997, ss:59-122
- (8) "KOCOCAŞ" Kırgız Respublikasının Uluttuk İlimder Akademiyası Manastanuu Cana Körküm Madaniyattın Uluttuk Borboru, "El Adabiyatı Seriyasın I. Tomu, Şam Basması, Bişkek, 1996, ss:225-241
- (9) "KOCOCAŞ" a.g.e., ss:49-77.
- (10) "KOCOCAŞ" (Aytkan: Alımkul Üsönbayev) Kırgız SSR İlimder Akademiyası Til Cana Adabiyat İnstitutu, Kurgızstan Mamlekettik Basması, Frunze, 1956.
- (11) İNAN, Abdülkadir "Makaleler ve İncelemeler" (Türk Düğünlerinde Egzogami İzleri) Türk Tarih Kurumu Basımevi Ankara 1968, ss:341-349
- (12) YÖNTEM, Ali Canip "Epopée" (Edebi Nevilerle Mesleklerle Dair Maltumat) Maarif Vekaleti, Devlet Matbaası, İstanbul 1930. ss:1-4
- (13) KAPLAN, Mehmet "Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3, Tıp Tahlilleri", Dergâh Yayınları: 21/3, Türk Edebiyatı - İnceleme:3/3 İstanbul 1985, ss:12-13
- (14) BORATAV, P. Naili "Folklor ve Edebiyat 2" (Roman ve Destan) "Adam Yayıncılık, İstanbul 1982, ss:59-70.
- BORATAV, P. Naili "Halk Hikayeleri ve Halk Hikayeciliği (II. Nevi Meselesi: Destan ve Halk Hikayesi)", Adam Yayınlarında Birinci Basım, İstanbul 1988, s:57
- (15) DİLÇİN, Cem Örneklerle Türk Şiir Bilgisi "Türk Dil Kurumu Yayınları: 517, Sevinç Basımevi, Ankara, 1983, ss:348-351.